

BILIBÓK RENÁTA

„AZ ÉN ATYÁIM JÓK VOLTAK, NEM TUDOK ROSZAT MONDANI RÓLUK...”

CSALÁDREPREZENTÁCIÓ GRÓF GYULAY LAJOS 1848–49-ES NAPLÓIBAN

1. Bevezető

Gyulay Lajos 1848–49-ben vezetett naplói közül hat kötet érhető el,¹ ezek nyomtatásban is megjelentek (2003-ban V. András János, Csetri Elek és Miskolczi Ambrus rendezte sajtó alá).² Nem véletlen, hogy éppen ezek a kötetek kerültek elsőként kiadásra. A gróf terjedelmes életművében számtalanszor enged szabad kezét („nyájas és esetleges”) olvasójának, „az ítések ügyességére bízva hogy nyilaikkal megejtsék a jámbort vagy a vadat.” (Labik, 140)³, így a kiadásra vállalkozóknak biztos pontot nyújt egy már eleve jelentős téma, vagyis ha a szerző személye kevésbé, de a szövegek tárgya, kontextusa indokolja közzétételüket. Miskolczi Ambrus terjedelmes bevezető tanulmányának címéből azt is megtudjuk, mi a tétje Gyulay személyének: *Gyulay Lajos tanúsága az 1848–1849-es forradalomról és szabadságharcról*. (kiemelés tőlem, B. R.) Tény azonban, hogy Miskolczi Ambrus elvárásai nem teljesülnek maradéktalanul. Az adott kötetekben a forradalom eseményei inkább kontextusként, mint központi témaként szolgálnak, ezzel a problémával a tanulmány szerzője is számtalanszor szembesül, amikor Gyulay elvárt „tanúskodásai” unalom, emlékeztetkiesés, hanyagság stb. miatt nem hitelesek, pontatlanok, hiányosak. Ennek ellenére kérdéseim szempontjából a forradalom kifejezetten releváns kontextus. A gróf naplói ugyanis hiteles és akkurátus forrásai annak, hogy a közvetlen veszély mellett vagy kapcsán mi minden foglalkoztat egy, a forradalom periferiáján időző személyt.⁴

¹ *Theopompa* (1848. március 5.–május 7., *Gyakorlati iratok*, 46. kötete), *Unio!* (1848. május 7.–július 3., 47. kötet), *Kohinur* (1848. július 6.–szeptember 9., 48. kötet), *Victoria* (1848. szeptember 9.–október 25., 49. kötet), *Penata* (1848. október 25.–1849. január 22., 50. kötet), *Fortuna* (1849. január 23.–június 22., 51. kötet). Nem tudjuk, Gyulay vezetett-e naplót 1849 hátralevő hónapjaiban, ha igen, ez(ek) a kötet(ek) elvesztek vagy lap-pangnak. Lásd Csetri Elek, „Gyulay Lajos élete és munkássága”, in V. András János, Csetri Elek és Miskolczi Ambrus, kiad., *Gyulay Lajos, Naplói, I. 1848–1849*, 1. kötet (Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003), 8. (Transylvanica Varietas)

² V. András János, Csetri Elek és Miskolczi Ambrus, kiad., *Gyulay Lajos, Naplói, 1848–1849*, 1-2. kötet (Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003). (Transylvanica Varietas)

³ A naplókötetek a bibliográfiában jelölt hálózati kiadásban érhetőek el. Az oldalszámok a kéziratban található oldalszámok.

⁴ T.i. a gróf a harcokban nem vett részt (saját bevallása szerint ebben kora – 48, illetve 49 éves volt ekkor – megakadályozta), a gyűléseken is elsősorban megfigyelőként. Naplójában lejegyzett ugyan tervezett szónoklatot („Ünnepekre szeretnék Lunkára menni, és egyszersmind embereimet ott a szolgálattól fölmenteni, addig is, míg a’ törvény közhírré tétetnék. Polgár társak! így fogom felszólítani –”, írja a *Theopompa*, 339. oldalán), nem tudunk róla, hogy ez el is hangzott volna. („April 26 Husvét ünnepeit Dédácson töltöttem. Testvérem Kunéknál. [...] Lunkai utam elmaradt vagyis elhaladt.” – *Theopompa*, 365.) Később jelzi, hogy „Lunkát megjártam ott egy népgyűlést tartottam, és elbúcsúztam néhai jobbágymtól” (*Unio!*, 3.), a szónoklatról azonban nem tesz említést.

Prekoncepcióm abban tér el a kötetek kiadóiétól, hogy úgy vélem, a naplóíró (és itt nem csupán Gyulayra gondolhatunk, hanem bármely naplóíróra) nem tartozik az olvasónak azzal, hogy kíváncsiságát kielégítse. A napló műfajként elég amorf ahhoz, hogy tartalmilag bármi beleférjen, hiszen ha az olvasó perspektívaként jelen is van a szerző horizontján, „(...) a szöveg ideális olvasója éppenséggel maga az író.”⁵ Tömören fogalmazva: nem Gyulay érdekes a forradalom szempontjából, hanem a forradalom érdekes Gyulay szempontjából. A forradalomról szóló narratíva éppen azáltal láttatja a naplóíró partikuláris nézőpontját, hogy milyen más narratívával társul, illetve hogy a fókusz mikor, milyen mértékben, melyik szálra helyeződik.⁶

Jelen tanulmányban azt vizsgálom, milyen helyet foglal el Gyulay Lajos családja az 1848–49-es esztendő elbeszélésében. A gróf naplóiban közelebbi vagy távolabbi rokonsága („*Enyéim*”) folyamatosan központi helyet foglal el a kötetek tartalmában, esetenként paratextusokként (köteteket nevez el testvéreiről, ajánlásokat címez nekik, édesapjuknak vagy édesanyjuknak, családi emlékünnepeknek szenteli irományait stb.).⁷ Indokoltnak tűnik tehát, hogy amennyiben a családjához fűződő viszonyát, pontosabban: a család naplóbeli reprezentációját (ez természetesen értelmezhető a családhoz fűződő viszony vetületeként, pszichologizáló érzelemelemzésbe azonban nem szívesen bocsátkoznék) kívánjuk elemezni, olyan periódust választunk, amelyben a megszokott viszonyrendszer valamiért megváltozik. Erre kifejezetten alkalmasak a forradalom és szabadságharc alatt keletkezett bejegyzések (a miértekre és hogyanokra később részletesebben visszatérek).

Ahhoz, hogy kirajzolódjon a családnarratíva szerepe, illetve hogy néhány jellegzetességét felismerhessem, a teljes szálát látnom kellett. Megjelöltem Gyulay összes, családra vonatko-

⁵ Vadera Gábor, „Napló és esemény. Gróf Desseffy József: Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828”, *Történelmi Szemle* 53.4 (2011): 572. Vadera Gábor még egy fontos szempontot vet fel: „Stuart Sherman *Telling Time* című 1996-os könyvében a naplóforma elterjedését az időmérő eszközök megváltozásához, egészen pontosan a pendulum feltalálásához és a zsebórák megjelenéséhez köti. (...) Az idő gyors visszatérése, a mindennapi élet lüktető ritmusának érzékelése pedig új irodalmi formákat hozott létre, melyeknek segítségével az ember feltöltötte a korábban mérhetetlen időt: a kronometria megváltozása párhuzamos a naplóforma és a levélregények elterjedésével vagy a napilapok megjelenésével. A feladat immár nem az, hogy megírjuk a történetet és a történelmet elejétől a végéig, hanem egy tetszőleges pillanatban rácsatlakozni az időfolyamra, s megírni azt az időt, amelyről az új órák beszélnek.” Uo. 575. Ez fontos szempont, hiszen megmagyarázza, miért nem leválaszthatatlan jellemzője a naplóformának a kronológia linearitása vagy egyáltalán következetessége. Fontos különbség ez a napló és a memoár, önéletírás között: míg az előbbi aktualitásában, pillanatnyiságával a szinkron kontextust nem láttatja totalitásában, az utóbbiak a múlt eseményeit összefüggő narratívába szervezik, immár az ok-okozati viszonyok kijelölésével vagy legalábbis jelzésével. Ugyanakkor a napló, éppen műfaji kötetlensége miatt tartalmazhat memoárszerű passzusokat.

⁶ Narratívákról beszélek, mintegy implikálva, hogy különállóak. Az eddig általam vizsgált Gyulay-kötetek alapján jogosnak tűnik az implikáció, mivel többször észleltem, hogy a naplóíró minden átmenet nélkül vált egyik beszédtemáról a másikra. Mindamellet, hogy a naplóíró még szövegkoherenciával sem tartozik az olvasónak, és jogosan szervezi szövegét asszociatíván, a nagy témák – család, vallás, politika – mégiscsak narratívává szerveződnek, hiszen folyton vissza-visszatérnek a kötetekben: az író aktualitásokat is jegyez, illetve a szerzői nézőpont által egy-egy világgá szervezi a témákat.

⁷ A problémával részletesen foglalkoztam: Bilibók Renáta, „„Isten velünk élőkkel és meghaltakkal...” A (meg)emlékezés módjai és eszközei Gyulay Lajos 1867-es naplóköteteiben”, in Keszeg Vilmos, szerk., *Folyamatok, szövegek, események* (Kolozsvár: Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, 2014), 29–45.

zó megjegyzését, megvizsgáltam ezek szűkebb (a konkrétan vizsgált naplók) és tágabb (más naplók, levelek) kontextusát. Korábban a szerző kései naplóival foglalkoztam (leginkább az 1867-es kötetekkel), azt vizsgáltam, milyen funkciót tölt be a napló(vezetés) a gróf életében. 1851-ben észleltem egyfajta funkcióváltást a naplóírói habitusban, amely nem volt független a családtól: Gyulay szerettei lassan elhaláloztak, egyre több időt szentelt írásra, s így megváltozott a naplószövegek, sőt, a naplók fizikai mivoltának szerepe is.⁸ Mivel a jelen tanulmányban vizsgált kötetek az 51-es váltás előttről származnak, feltételezhetjük, hogy az írásgyakorlat a szerző életében betöltött funkciójának egy újabb árnyalatát fogjuk felismerni.

A következő kérdésekre keresem a választ: milyen pozíciót tölt be a *család* mint téma 1848–49-ben Gyulay Lajos *naplóiban*? Milyen kép alakul ki a kötetekben a családról? Miről árulkodik a családnarratíva, valamint annak pozíciója a naplóvezetési gyakorlatról, illetve a naplóírás funkciójával kapcsolatban? Meggyőződésem szerint a naplókban jelenlevő minden egyes narratíva a naplóírói habitus egy-egy árnyalatát, explicitebben fogalmazva: tulajdonságát képezi, s minden narratíva jelenlétének célja egyben a naplóhasználat egy-egy funkciójával is megegyezik.

2. „Az én Atyáim jók voltak, nem tudok rosztat mondani róluk...” A Gyulay-családról

Gyulay Lajos rendszeresen megemlékezik naplóiban felmenőiről, nemcsak azért, mert a genealógiai emlékezet működtetésével, az ősöknek való emlékéllítással mintegy öngazoló gesztusként beleírja magát a családtörténetbe (sőt, kései naplóiban arra is mentségül szolgál, hogy miért *írja*, nem pedig *éli* magát a családtörténetben), hanem azért is, mert büszke feddhetetlenként bemutatott,⁹ sikeres őseire.

2.1. A szűkebb család

A Gyulay-család származásáról eltérő források szólnak. Nagy Iván szerint

⁸ Bilibók Renáta, „Gyulay Lajos maga, keze és könyve”, in Borbély András, Orbán Jolán és Pieldner Judit, szerk., *Irodalom, test, emlékezet* (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014), 320–331.

⁹ Itt megjegyzem, hogy a megfogalmazással nem azt próbáltam szuggérálni, hogy Gyulay Lajos felmenői mégsem lennének feddhetetlenek. A gróf *általában* pozitív kicsengésű momentumokat, hősies személyeket emel ki az ősei közül, és mivel ez szervesen hozzátartozik a családreprezentáció milyenségéhez, nem kívánom az ellenkezőjét bizonyítani.

Magyarországból szakadt Erdélybe a nemzeti fejedelmek korában. Történetileg ismert első törzse Gyulay Ferenc¹⁰ előbb dévai, utóbb jenei kapitány és zarándi főispán lón (...). Ennek fia István Kemény János fejedelem asztalnoka, jelen volt 1662-ben a nagyszőlősi ütközetben, hol lovát akarva a fejedelem alá adni, de a sokaság ott érven, a fejedelem a harczon elesett.¹¹

Gyulay István a lovas epizódban bemutatott hűsége és áldozatkészsége a fejedelem iránt a család vitézségének egy korai, s mint látható: dokumentált (azaz valamilyen típusú dokumentumokban fennmaradt, amelyek lehetnek ugyan családi legendák, lejegyzett szóbeli hagyomány is, igazságtartalmát itt nem szükséges eldönteni) jelzése. Ez a teória hihetőbbnek tűnik a másikinál, a család bemutatásakor Csetri Elek ugyancsak az 1600-as évek közepére datálja a család felbukkanását.

A másik teória regényesebb. Eszerint a család a Szent István-kori Gyula vezértől¹² származik. Természetesen a naplóíró gróf számára ez a verzió rokonszenvesebb, bár nem hangoztatja túl, de több kötetben is megemlíti, mégpedig úgy, hogy konkrét forrásokra is hivatkozik:

Genealogiámat ki tudni akarja, olvassa meg Lehotzky Stem[m]atographiáját és Gothai Almanácho – ifjabb Gyula vezértől származik nemzetségem ki – mint most Schwarzenberg Gubernator – Erdélyben vadászva – Gyula Fejerváron megtelepedett. (Cara Patria, 20)

Illetve máshol:

A Nagy Pacali szent egyház legbuzgóbb alapítója kétségen kívül tisztelt emlékezetű nagyatyám volt: Gr. Gyulay József (...). [T]udja mindenki, hogy ő csak ivadéka volt egy homályos régiségben tündöklő családnak, mely Lehoczky és családi hagyományaink után ifjabb Gyula vezértől vette volna eredetét. – Az egyébként mindegy – nem büszkélkedek vele, csak azzal, hogy családom tagjai érdemes vitéz és becsületes emberek voltak családom női tagjai pedig erényesek. (Egy századja!, 414-415)

Gyulay Lajos minden jel szerint megfelelő fenntartásokkal kezeli a teóriát (erre utalnak a forrásmegjelölések, és az „egyébként mindegy” kitét), illetve elismeri családi mitológiamivoltát.¹³ Ugyanakkor érdemes itt feljegyezni magunknak azokat a tulajdonságokat – pon-

¹⁰ Csetri Elek szerint gyulai Szőke Ferenc.

¹¹ Nagy Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal IV.* (Pest: Ráth Mór, 1858), 486.

¹² Ez a hagyomány azért is érdekes, mert a legendák szerint éppen az ifjabbik Gyula vezér makacs pogánysága miatt veszítette el Tétény nemzetsége a Gyalútól megszerzett „erdőntúli földet” Szent István idején. „(...) az erdőntúli földet Tétény ivadéka egészen Szent István király idejéig birtokolta; sőt tovább is birtokolta volna, ha a kisebbik Gyula (...) hajlandó lett volna a kereszténységre térni.” (Lásd P. Mester [Anonymus], „A magyarok cselekedeteiről”, in Gábor Csilla vál., előszó, jegyz., *Magyar krónikák és legendák* [Kolozsvár: Polis, 2013], 61.) „Tétény fia lett Horka, Horkaé meg Gyula és Zombor. Gyulának volt két leánya; egyiket Karoldnak, másikat Saroltnak hívták. Sarolt Szent István királynak az anyja volt. Zombornak pedig a fia a kisebbik Gyula, Bolya és Bonyha apja, akinek az idejében Szent István uralma alá vetette az erdőntúli földet.” Uo. 63. Érdekes kontraszt a család mélyen vallásos tradíciójával, de inkább kuriózum, mint releváns faktor.

¹³ Nem meglepő, hogy a Gyulay család szívesen bizonyította ősiségét. A Kölcsey család őseit egészen Ond vezérig vezetik vissza. Lásd Nagy Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal VI.* [Pest: Ráth Mór, 1860.], 435 A naplóíró gróf nem érte meg ugyan a Gyula-tévhit eloszlátását (ezt Gyulay Richárd vé-

tosabban: elvárásokat, amelyek az „Atyákat” jóvá, megemlékezésre méltóvá teszik, illetve amelyek a naplóíró családreprezentációjának – mint látni fogjuk a továbbiakban, következésképpen – jelentős elemei lesznek: a férfiak legfontosabb tulajdonságai a vitézség és a becsületesség, a nőké pedig az erényes élet.

A családi mitológiához tartozik az is, hogy Gyulay Lajos két alternatívát ad meg saját születési éveként: „Ma 48 vagy 49 éves leszek egy óra múlva, tizenegyet ütött épen az óra, születtem pedig a’ déli órában 1799-ben, vagy 1800-ban – nem csinál különbséget –” (Unio!, 97) Miskolczy Ambrus egyszerűen luxusnak tekinti, hogy a naplóíró nem jegyzi meg a születési dátumát,¹⁴ azonban meggyőződésem szerint távolról sem erről van szó.¹⁵ Az 1867-es naplók vizsgálatakor találkoztam először ezzel a jelenséggel, és arra jutottam, hogy semmiképp nem hanyagság vagy felszínesség az oka.

Keresztelőlevelem azt mondja, hogy 1800^{ban} születtem, de úgy hiszem, hogy az 1799^{ben} történt, mert tisztelt emlékezetű nagyatyám, Gr. Gyulay József 1799^{ben} halt meg, márpedig kedves Anyámtól sokszor hallottam, hogy nagyatyám bölcsőmre lehajolva engem megáldott, mely szerint nekem is 1799^{ben} kellett megszületnem. (Ó szerint Constantia, 115)

Gyulay Lajos naplóinak tükrében ez különleges gesztus a szerző részéről. A papír emlékeztének kiemelkedő jelentőséget tulajdonító Gyulay ezen a ponton a dokumentum-értékű keresztelőlevél tanúságát felülírja egyfajta családi mitológiával. Ez a hagyomány kicsit a néphagyományra emlékeztet, olyan mesetípusokra, ahol az öreg király áldását adja az utódra. Nyilván nagy tisztelet övezi a nagyapát, akivel az unoka ezzel a fordulattal próbálja a kontinuitást fenntartani, akár a konkrét adatok ellenében is. Egy másik naplóban így nyilatkozik: „Nékem nagy Atyám áldása többet nyom a serpenyőben, mintha magamat egy évvel fiatalabbnak vallanám – mikor az ember már nagy kort ért egyre jön akár 67 – akár 68 évesnek vallja magát – én tehát születtem 1799ben Szent János napján.” (Egy századja!, 232) A születési dátum körüli konfúziót nem nevezném tévedésnek (az is megtörténhet, hogy a nagyapa halálának dátuma nem 1799), csupán másfajta forrásokból táplálkozó, nem jellegzetesen dokumentatív szerkezetű emlékezetnek. Ugyanakkor, amint láthattuk, az ősökkel kapcsolatban a gróf – erényességükre büszke lévén: „Tisztelt emlékezetű nagyatyám...” – szívesen eleveníti fel, élteti a családi mitológiát.

Gyulay Lajos keveset ír apai nagyanyjáról, azt azonban megemlíti, hogy Jósika leány volt (Theopompa, 368). Bár a gróf minden jel szerint nem szívesen tartja a Jósika-rokonságot

gezte el 1911-es írásában), a másik elméletet ismerhette, ugyanis ifjú korában Szőke Lajos álnév alatt publikált. („Szőke Lajos név alatt ma viszek Igazhoz három darabot a' Kedveskedő számára.” – Hamuszín könyv, 86)

¹⁴ Miskolczy Ambrus, „Gyulay Lajos tanúsága az 1848–1849-es forradalomról és szabadságharcról”, in V. András János, Csetri Elek és Miskolczy Ambrus, kiad., *Gyulay Lajos, Naplói, I. 1848–1849*, 1. kötet (Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003.), 243. (Transylvanica Varietas)

¹⁵ Persze, az sem lehetetlen, hogy a gróf egyszerűen nem tudta/nem tartotta fontosnak megjegyezni az évszámokat. 1867-ben *Tandem* című kötetében feljegyzi, hogy húga, Constance 1801. november 11-én született (Tandem, 5). Minden más forrás szerint azonban a születés éve 1802.

(„Ők: Jósikák Erdélynek sok nyomorúságot okoztak.” – Uo.), mindenképp jelzi az összeköttetést, mintegy megerősítve az erdélyi nemesség hálózatszerű kapcsolatait.¹⁶

A gróf naplófolyamában folyamatosan jelen vannak szülei. (Ha őszinték akarunk lenni, apja jóval kisebb mértékben; erre magyarázatként szolgálhat, hogy Gyulay Lajos még csak 7 éves volt, amikor apja elhunyt.)¹⁷ Gyulay Ferenc, a naplóíró édesapja nem követte a családban hagyományos katonai karrier-modellt. Nagy Iván jelzésszerűen említi, hogy császári királyi kamarás volt,¹⁸ a Gyulay-naplók hálózati kiadásának személyjegyzéke szerint azonban a birtokán gazdálkodva élt.¹⁹ Nem meglepő, hogy az apa naplókbeli reprezentációjához nem a fentebb említett vitézség és becsületesség-tulajdonságcsoporthoz tartozik. Gyulay Lajos apját „hasonlíthatatlan”-ként, „feledhetetlen”-ként, tiszteletre méltóként említi. Fontos eleme az apával kapcsolatos emlékeknek, hogy köztisztviselőként állt, illetve hogy környezetével jó gazdaként viselkedett:

Az volt az utolsó Ferenc napja [1806. október 4., B. R.], melyet velünk töltött. Mintha látnám szép komoly képét, mostan is a' tornác ajtaja előtt, midőn levelet kapva, tudára adatott, hogy az egész szomszédság Andrásfalvára egybesereglené neve napját ünneplendő. Azonnal megtette jó Atyánk rendeleteit, és fényes tánc vigalom fejezte be a' napot, melyet követtek, több más napok, rendre, a' szomszédoknál, hol hasonló vígságok adattak. Szegény Atyám az egész szomszédságban, tiszteltetett és szeretve volt. (Victoria, 59-60)

Úgy tűnik tehát, hogy az egyes családtagok kiválósága (így Gyulay Ferencé, aki nem katonáskodott, hanem gazdálkodott) nem egy állandó tulajdonságcsoporthoz keresendő (pl. hogy a család férfiai mind vitéz katonák lettek volna), hanem abban, hogy amivel foglalkoztak, ahogyan éltek, azt a lehető legjobban tették. Így Gyulay Ferenc jó házigazdaként, tiszteletre méltó földesúrként, felejtethetetlen, szeretetre méltó apaként jelenik meg.²⁰

Gyulay Ferenc felesége Kohányi Kátsándy Zsuzsanna,²¹ Rhédeyné Kátsándy Terézia testvére. 1790-ben házasodtak, arról azonban, hogy hány gyermekük volt, ellentmondásos adatok

¹⁶ Itt jegyzem meg, hogy Gyulay Lajosnak közeli rokona Bethlen Ádám (Gyulay Ferenc Kata nevű testvére és gr. Bethlen Ádám fia), mivel azonban a naplókban sokkal inkább barátként reprezentálódik, jelen vizsgálatban nem kapott helyet. Hasonló megfontolások alapján ezúttal Döbrentei Gábor is kimaradt: ha Bethlen Ádám barátként kezelt rokon, Döbrentei a rokonként tekintett barát.

¹⁷ Nagy Iván 1805-öt jelöli meg elhalálozási dátumként (Nagy, 1858, 487), ezzel szemben Gyulay Lajos többször megemlékezett apja 1806-os, utolsó névnapjára (Victoria, 59, 70)

¹⁸ Nagy, 1858, 490.

¹⁹ Lásd Hász-Fehér Katalin személyjegyzéke a hálózati kiadáshoz: www.gyulaynaplok.hu

²⁰ Tágabb kontextusban fontos lehet, hogy az apa kapcsán megismétlődik a megáldó gesztus említése Gyulay Lajos egy korai naplójában. „délután megáldott és másnap délután 6 órakor meghalt.” – idézi Csetri Elek a naplófolyam 8. kötetéből. (Csetri, *Gyulay Lajos élete és munkássága*, 17) Az áldás gesztusát érdemes lenne a családi folytonosság, illetve a hagyományozódás szempontjából részletesebben vizsgálni.

²¹ Valahogy leválaszthatatlan lett Kohányi Kátsándy Zsuzsanna emlékéről Kazinczy Ferenczel való kapcsolata. A legtöbb életrajz szükségesnek tartja megemlíteni egészen a kezdetektől fogva. Gyulay Constance „tájékoztatót” ír Toldy Ferencnek, amelyben leszögezi: „4) Kazinczy és Gr. Gyulayné közt szellemi szoros barátság létezett, de mátkások együtt soha sem voltak. 5) Kazinczy anyámhoz irt leveleit nővérem Frimontnéól [Gyulai Karolina, Lotti] általvevén, azokat a tisztelt titkár Urnak általadtam, többnek birtokában nem vagyunk. 6) Azután hogy Anyám férjhez ment Kazinczyt nem látta egész addig, míg Erdélyben meg nem látogatta. Indiscretiot nem

szólnak. Az említett hálózati kiadás szerint négy gyermekük született: „Lajos (a naplóíró), Franciska (Fanny, később Wass Györgyné), Constanze (Stanzi, később Kuun Lászlóné), és Carolina (Lotti, később báró Frimont Péterné).”²² Nagy Iván a családfán feltüntet egy Anna-Mária nevű testvért, aki bizonyosan korán elhalálozott.²³ Csetri Elek egyenesen hét gyermeket nevez meg: a már felsorolt négyen kívül született Anna-Mária, Kata és József, akik kiskorukban meghaltak.²⁴ Gyulay Lajos naplóiban eddig nem találtam nyomát elhunyt testvéreknek.²⁵

Az édesanya emlékezetének igazából egy önálló tanulmányt is lehetne szentelni. A naplóíró édesapját mindösszesen háromszor említi 1848–49-es naplóiban, a neve napján egy egykori névnap ünnepély kapcsán szemlélteti azokat a tulajdonságokat, amelyek az apa képét artikulálják. Ehhez képest Gyulay Lajos édesanyjáról 12 bejegyzést (vagy bejegyzés-részletet) ír, s a szokásos megemlékezés mellett (névnap) jegyez a halála évfordulóján is, sőt alkalmi jelleggel is. Igazából ez a tény aránylag könnyen magyarázható: egyszerűen több időt töltött el édesanyjával, így volt alkalma bölcs mondásokat megjegyezni, egyáltalán artikuláltabb képet kialakítani róla.²⁶

teszek fel semmi esetre Tekintetes Toldi Ur részéről – azomban arról szó sem lehet, mert egy oly anygali lélekről minő anyám volt, a rágalom sem mondhat semmit.” Hász-Fehér, személyjegyzék, o. n.

²² Uo.

²³ Nagy, 1858, 487.

²⁴ Csetri, *Gyulay Lajos élete és munkássága*, 16.

²⁵ Nem feltételezhetjük, hogy nem tartották számon a gyermekkorban elhunyt rokonokat. Nővére, Gyulay Franciska két gyermeket vesztett el: Gizella 16 évet élt, Lajos esetében csak egy helytelen elhalálozási dátumot találtam (W. Kovács András 1835-öt jegyez [W. Kovács András, bev., jegyz., *A Wass család cegei levéltára* (Közlösvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006), 92.], 1836-ban azonban Franciska egy levelét azzal fejezi be: „Sze-gény Vesselényi Pepinknek meghalla a’ szép kis fia, anygali gyermek valla. – Az én Louisom is halálán van, – már most se Pepi se Louisom nem lesz.” – Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1836. 05. 18., Közlösvár). Gyulay Lajos mindkettejükről megemlékezik későbbi naplóiban.

²⁶ Külön tanulmányt érdemelne a gróf szülei százados születési évfordulójára (erről részletesebben Bilibók, „Gyulay Lajos maga, keze és könyve”, 320-331) rendezett megemlékező istentisztelet-sorozata, pontosabban az a kiadvány, amelyet a gróf a különböző helységekből (Marosnémeti, Marosbogát, Kissolymos stb.) prédikáló lelkesek összegyűjtött beszédeiből szerkesztetett. (Baló Benjámin, szerk., *Kegyeletkoszorú melyet M. Németi gróf Gyulay Lajos feledhetetlen szülei emlékére azok születésének századfordulatán a fiui hála virágaiból szentel* (Arad: nyomtatott Réthy Lipótnál, 1868.)) A szöveggyűjtemény fontos, mivel a lelkesek minden bizonnyal azt a képet közvetítik a híveknek Gyulay Ferencről és Kátsándy Zsuzsannáról, amelyet Gyulay Lajos rajzolt ki számukra, lévén hogy a beszédek megrendelésre készültek (a kissolymosi lelkész meg is jegyzi: „kinek vallásos buzgal-mából épült ezen szent ház, kinek ezen egyház iránti hő szerelme 1865 junius 3-kán üdvözült édes anyja halálá-nak 39-ik évnapiján 1000 forint úrbéri kötvénynek, a méltóságos egyházi főtanácschoz való letétele által, ezen egyház lelkészi állomását örök időkre biztosította” – Baló, *Kegyeletkoszorú*, 19), a hívek pedig rászorultak az ismertetésre. Ezek a bemutatások is igazolják, miszerint az apa képe jóval idealizáltabb (bár a család teljes képe meglehetősen idealizált, igazi óda ez a gyűjtemény a teljes Gyulay-családnak), olyan momentumok emelődnek ki, amelyek egy jó gróf jelleméhez hozzátartoznak: „Két cél lebegett előttük, mint szépen ragyogó csillag életök egén: szép számra szaporodott gyermekeiket jól nevelni, és a nemzeti mívelődés intézeteit, jelesen az egyháza-kat, az iskolákat ápolni, gyámolítani.” (Baló, *Kegyeletkoszorú*, IV) „Haza, visszatérvén, nagyértékű műremekeket hozott magával, melyek részben ma is életben levő fiánál megvannak. Itthon ama legfontosabb hazafiúi köte-lességet töltötte be: családot alkotott.” (Baló, *Kegyeletkoszorú*, V) „»Atyámat már hét éves koromban elveszt-vén, keveset tudok róla írni, de azt igen, hogy a legnemesebb érzésű férfiú volt, anyámban pontosulva voltak minden női erények, szivjóság, vidám, ártatlan kedély, és költői lélek.«” (Gyulay Lajost idézi Baló, *Kegyeletko-szorú*, V) „A nő, az anya, ámbár anyagilag is eléggé meg volt áldva, nem vágyott hiu csillogásra, azt tartotta,

Kohányi Kátsándi Zsuzsanna karakterének fontos eleme a műveltsége. A különböző biográfiai bemutatások közös eleme a grófné Anakreón-rajongása, illetve görög nyelvtudása. Gyulay Lajos bemutatásaiban édesanyja műveltsége ugyanakkor valamiképpen hozzátartozik a jó családayasághoz:

Hasonlíthatatlan jó Anyám, lebegjenek árnyaid körülöm, és körülünk! Légy védangyalunk! – emlélkönyvembe jó Anyám ezt írta: A' valóságos szerencse nincs a' születéshez kötve, a' valóságos szerencse áll a' megelégedésben és a' megnyugodt elmében. Ugy is van (...). (Fortuna, 51, kiemelés az eredetiben)

Fontos tehát, hogy az anya életre szóló bölcs életvezetési tanácsokkal látta el a gyermekeit még akkor is, ha ezek időnként profán, de sokoldalúan alkalmazható mondások: „Szeretett Anyám jutott eszembe, ki sokszor élt ezen kitéttel, mikor utra készült: »Csak felülről ne essék!«” (Penata, 42, kiemelés az eredetiben) Az anya családszeretete hosszú távon kihat gyermekei rokonokhoz való viszonyára, emlékének megtisztelése – azaz szellemének-szellemiségének fenntartása – egyenértékűvé válik a rokoni szálak ápolásával. Erre később részletesen kitérek.

2.2. A tágabb család

1848-ban egy szórakoztató, Gyulay Lajos számára azonban ismételt bosszúságot okozó családi történet bontakozik ki. A grófot Budapestre (Gyulay maga már ekkor BudaPestnek nevezi a várost) érkezése után alig egy hónappal zaklatni kezdik rokonai, Mocsáriék.²⁷

Először augusztus 12-én keresik fel: „Mocsárinéval és leányával Karolinával szerencsére az udvaron találkoztam, hozzám igyekezőkkel, meleg nap fény alatt eléadták dolgukat és megmenekedtem unalmas látogatásuktól, mely több időt rabolt volna el tőlem.” (Kohinur, 51) Bár ezen a ponton még nem tisztázódik, pontosan kicsodák a nemkívánt vendégek, nemkívánt voltuk teljesen egyértelmű. 22-én a család egy másik tagja, János látogatja a grófot:

Mocsári Jánosnak adtam órát, de vendégem lévén nem akart bejönni, úgy hiszem nem fog elmaradni a' látogatás mert butorozásra kért tőlem annya, pénzt, mit meg nem tagadtam, mert leülni való fa székek sincs szegényeknek. Sohasem láttam ily peres társakat,²⁸ kik segítségünk által élve, követeléseikkel még is tulságosok. (...) minden esetben szemtelenség egy neme, azokat

mint ama nemes római hölgy, hogy a legszebb női ékszer a jól nevelt gyermekek, és a családi boldogság. Hanem hát ki mérhetné meg az anyai szív mélységét? Ki számlálhatná meg az abban rejlő drága gyöngyöket?” (Baló, *Kegyeletkoszorú*, VI) 1848-ban Gyulay feljegyzi: anyja temetésén Kissolymoson Herepei Károly mondott beszédet, 1868-ban azonban már Demeter Lajos vezeti a megemlékező istentiszteletet. Személyes ismeretség híján képzelhetjük, hogy a grófi pár bemutatása a fiuktól származik.

²⁷ Gyulay Lajos többször megjegyzi, hogy Mocsáriné az anyja unokahúga, azonban ezt a rokonságot nem sikerült felgöngyölíteni.

²⁸ A pereskedés okára nem sikerült fényt deríteni.

contributioba venni, könyörületesség cím alatt, kiket épen perelnek – hiába a' szegénység sokra viszi az embert, jobb mindenesetben segíthetni, mint segítségért kuncorálni. Nem bánom azért, az ilynemű kiadásokat. 200 forintot kap évenként tőlem és testvéreimtől is anyit, de ezzel nem elégszenek, mindég többet kérnek, és a' mikor lehet, nem is vonjuk meg a segedelmet tőlük. (Kohinur, 104)

Ebből a bejegyzésből már többet is megtudunk: egyrészt tovább bővül a Mocsári-családfa, másrészt a Gyulay-famíliával való affiliáció is kezd megvilágosodni: peres felek, akiknek a család évjáradékot biztosít, mivel rendkívül szegények. A teljes történetre azonban csak augusztus 30-án derül fény (Kohinur, 142-143), amikor Mocsáriné újra meglátogatja a grófot, ő azonban kávé és reggelit hozat neki, és eltávozik otthonról. Ekkor már feljegyzi a naplóíró: a hölgy Kátsándi Zsuzsanna unokahúga. Később a gróf elővigyázatosan jár el, és becsukja ajtaját, nehogy visszatérjen a nemkívánt látogató. A következő látogatásra szeptember 23-án kerül sor (Victoria, 43-44), majd egy utolsóra szeptember 27-én (hajnalban! Victoria, 58).

Látható tehát, hogy Mocsáriék nem tartoznak a család tiszteletreméltó rétegéhez. Karolináról Gyulay Lajos feljegyzi, hogy „haszontalan teremtés, ki semmit se dolgozik” (Uo. 143), illetve hogy egyenesen bolond (Victoria, 58), János pedig élhetetlen (Uo.). Ráadásul azt is elpletykálja, hogy „[m]ind két gyermeke törvénytelen ugymondják.” (Kohinur, 142) Mégis fontosnak bizonyul ez a kis történet, mivel a gróf Mocsáriék kapcsán jegyez fel reflexiókat a családi kötelékek jellegéről és vonzatairól.

Sokszor gondolkoztam azon kötelességekről melyekkel az ember atyafiai iránt tartozik, és úgy találtam, hogy az, korlátlanul nem kötelező, és olyanok iránt kiket nem ismerünk, kiket nem becsülhetünk, igénybe nem vehető. Így vagyok én Mocsáriné irányában, ki szeretett Anyám testvérének gyermeke, ki nyomorúságban él, de maga hibája után, ki azonfelül münket perel is, kit tehetségünk szerint segítünk is testvérekül. (...) Az ígért évi segedelmén felül, még mindég kap tőlünk segítséget ezen boldogtalan ház nép, de teljes feláldozást, bizony nem érdemelnek. A'mit teszünk, anyánk iránti szent emlék kegyeletéből tesszük. Olyan időket értünk, hogy magunkrol kell már ezentúl gondoskodni, és hozzánk legközelebb állókról kik szívünk választotjai is egyszersmind. (Kohinur, 143-144)

Később megerősíti motivációját:

[Mocsáriék] A' hogy lehet segitem őket, de lehetetlent, ők se kívánjanak tőle. Egyfelől kéri a' segedelmet, túlfelől pedig perelnek bennünket, nem tudom, az ily atyafiak menyiben érdemesek áldozatokra. A'mit teszek érettök, valóban, nem másért teszem hanem szeretett Anyám emlékére, kinek, Mocsáriné, testvére leánya. (Victoria, 43-44)

Egyrészt arról értesülünk, hogy a családtagok közötti kapcsolat bizonyos szinten választás kérdése: van, akit lehet szeretni, van, akit nem. A szeretet csak azokkal szemben föltétlen, akik az emberhez legközelebb állnak – azaz valószínűleg a szűk család, bár a gróf nem definiálja pontosan, milyen fokú rokonságig terjed ki ez a szféra, vagy ha másképp méri a távolságot, akkor hogyan. Másrészt azt is megtudjuk, hogy a családtagok iránti kötelesség mégis a szerteágazó családfa tengelyéhez, a szülőkhöz – ez esetben az édesanyához – kötődik, a ro-

konoknak juttatott jótétemények tulajdonképpen a szülők iránti kegyelet eszközei, mintha a Gyulay-testvérek nem közvetlenül Mocsáriéknak, hanem édesanyjuknak tartoznának a segítséggel, illetve – mint korábban felvetettem – a gróf és a grófné feltétlen családszeretetének hagyományát ezáltal is továbbörökítik. Az anya tiszteletét Gyulay Lajos a Mocsári-gyermekeken is számon kéri: „[Mocsáriné] gyermekei nagy kamasz létökre nem erélyesek eléggé, hogy igyekeznének [Mocsáriné] állapotát könnyíteni.” Mindezek ellenére Gyulay Lajos minden alkalommal „megosztja pénztárcáját” Mocsárinéval.²⁹

A tárgyalt hat naplókötetben kisebb hangsúllyal más rokonok is megjelennek. Gyulay Ferenc és Sámuel távoli rokonok ugyan, a forradalom kapcsán azonban sokszor szóba kerülnek, mindketten katonák lévén („Sámuel cs. kir. kamarás és altábornagy”, „Ferencz (...) tábor-szernagy (Feldzeugmeister), s Olaszországban a császári hadsereg fővezére.”³⁰) Gyulay Ferenc kapcsán a naplóíró szóba hozza ugyan, hogy a két katona nem jó oldalon harcol: „még is inkább szeretném hogy ne bántsa a’ szegény Olaszokat, kik szabadságukért vívnak.” (Theopompa, 407), azonban ezúttal, amikor a katonai erények kérdésessé válnak, előkerül a becsület erénye, ami jóvá teheti az előző fogvatkozásait: „Ő [Gyulay Ferenc] kötelességét teszi mint katona (...). Több esze is van neki, hogysem magát úgy prostituálja mint a’ vén huntzfut Radetzky.” (Uo.) Gyulay Lajos végül mégsem tudja szó nélkül hagyni a dolgot. 1848. október 19-én levelet ír a két rokonnak:

Nagyon szívemen fekvén, hogy két Gyulai az olasz seregnél mint generalis, mind kettő szolgálván, nincs itt, mikor a’ Haza veszélyben van, Ferencnek a’ Triesti Comandirozónak mai napon irtam egy levelet, melyben felszollitom, hogy szolgálatát ajálja [sic!] a’ mü hadseregünknel, és a’ mocsoktalan Gyulai nevet itt dicsőítse. Kértem hogy Samuval is közölje felszólításomat kinek hol-létét nem tudom. Reményilem teljesítendik kötelességüket és nyílt karokkal fognak fogadtatni most, mikor vezérek hiányát anyira érezzük. Magyarok Istene lelkesitse őket e szent ügyre, és so-ha, ne engedje, hogy családom tagjai között, áruló legyen! (Victoria, 100)

²⁹ A történet – mint kiderült – sokkal hosszabb lefolyású. A Mocsári-família az egész családban nem kívánatos személyként van számon tartva: „Jöhetsz bátran! Mocsáriné egész Májost Debrecenbe tölti, asztan megy elébb Eperjesre, Kozmára, Kassára, Pestre is tán, és úgy kerül vissza Fiuvul [sic] együtt, kit mindenkép Stánczinál akar letelepíteni: ezt az – ideigleni való – meg nyugtató levelét épen tegnap vettem. – Bajosan tudtam tőlle most menekedni, mint a kétségben esett úgy küsdöttem vele.” – írja Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak 1843-ban Kolozsvárról. (Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1843. 05. 08., Kolozsvár) Ugyanő tudósítja testvérét Karolina látogatásáról 1845-ben: „Tegnap elutazék egész házunk nyugalma Mocsári Károlina; bajos volt eltérni sok gorombaságait; egy se vólt kit poffal ne fenyegetett volna; még a háztortonénak is le izent: főzzen jobb ebédeket mert el nem szenvedti neki rosz kolyfolásit: nekem pedig jo emlékül számos fizetni való Contokat hagyott hátra.” (Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1845. 04. 21., Kolozsvár) Gyulay naplójából az is kiderül, hogy szinte haláláig támogatta a rokonokat: „A megtakarított ezüst hatosok, és réz négykrajcárosok felgyültek 282 f[orin]tra, melyek fölváltására már meg is biztam Miklóst - az így megtakarított pénzt, aztán valami jó célra szoktam fordítani - el is kezdem már ma, midön Mocsárinénak, egy szegény állapotban lévő rokonomnak 58 f[orin]tot küldtem Bellatinc-re - ezzel kettős jó célt értem el - mert rajta is segítve lesz és hugaimon is, midön azt az ők részéről küldtem néki.” (Lotty – Fanny, 385, 1867. február 25.) Az a tény, hogy „jócselekedet”-nek nevezi a támogatást, vallási kontextust is bevon a történetbe, amit azonban a 1848-as feljegyzések nem láttatnak. Természetesen bizonyos szinten az ősök iránti kegyelet is vallásos cselekedet.

³⁰ Nagy, 1858, 489.

Úgy tűnik tehát, hogy a család férfitagjaira jellemző katonai erény és becsületesség eddig nem jelölt kiegészítéssel bővül: a hazafiasság erényével, ez a tulajdonságegyüttes jellemzi a családot, s egyben kötelesség is ezeket az erényeket fenntartani.

Gyulay Sámuel más kontextusban is szóba kerül, mégpedig a felesége kapcsán. Hermine (Hoffmeister Hermine) valószínűleg Gyulay Lajos kedveltjei közé tartozott, mivel 1849. március 9-én ezt jegyzi fel róla: „Átaljában, Atyámfiak mind szeretetre méltók és a szeretetre legméltóbb egyike Herminie – Gyulai Samuné, kit jelenleg nem is tudok, hogy hol van.” (Fortuna, 89) Mindazonáltal a hölgy alkalmat ad arra, hogy Gyulay Lajos szinte az abszurdumig tolja a család határait: „März tábornok ellen is sok panasz van, ki Komáromban vár parancsnok. Märznek neje, nővére Herminie-nek, Gyulai Samunénak, azért reám nézve is nem kellemetes hír ez, a’ Sógorrol.” (Victoria, 33) Érdekes módon a rokonság kiterjesztése egyben bizonyos szintű felelősségvállalással is együttjár: a „Sógor” rossz híre rávetül a grófra is. Ugyanakkor ez a kapcsolat csak a napló félnyilvános (pontosabban félig-meddig nyilvánosságra szánt) terében³¹ jegyződik, nem dönthető el tehát, hogy Gyulay Lajos „dicsekedett-e” März tábornokkal való rokonságával nyilvánosan, vagy megtartotta magának a kapcsolatot és a vele járó rossz renomét.

Gyulay Lajos névnapok, halálesetek évfordulói kapcsán további rokonokról is megemlékezik. (Kohinur, 95) Augusztus 20-án Gyulay István nagybátyját említi, szintén „kedves elhunyt”.³² Budapesti tartózkodása egy részét egy zsidó asszonynál tölti, aki ismerte Gyulay Albertet, néhai (nagy)bátyját. (Victoria, 127) Katalin napján apja testvéréről, Katharináról emlékezik. (Penata, 103) Valamikori keleti utazásairól jut eszébe, hogy „Un mien grand Oncle, ki szinte Oriensen utazott, leirta érdekesen ezen utját, mely kéziratban pesti levéltárunkban található.” (Fortuna, 97) Nagy valószínűséggel Gyulay Ferencről lehet szó, akinek az olaszországi hadjáratot megörökítő naplója később nyomtatásban is megjelent. Érdekes, hogy a szintén naplóíró rokonnak Gyulay Lajos még a nevét sem említi, bár nyilvánvalón számon tartja a kéziratot: rögzíti a lelőhelyét, ugyanakkor valószínűleg olvasta az írást, mivel tartalmára és minőségére is hivatkozik.

Hamar kiderül azonban, hogy nem minden rokon emléke felhőtlen. 1848 decemberében Beck Pálné Bárczay Anna („Öreg Beckné Bárcai Anna”) haláláról értesül, akiről maga is elismeri: „Rokonom volt, de kevésbé ismertem.”, majd rosszmájúan megjegyzi: „Tégláson igen szép lakása volt, hol halála is történt a’ nénémnek. A’ megszűnt urbériségek lehet hogy sietették halálát. A’ fukar és csakis gazdagságra vágyó embereknek nagy csapás is volt ez.” (Penata, 240) 1849-ben „Teleki Jóskáné – Szerencsi Fanny” halálozott el, aki második unoka-

³¹ A napló publikálásra, közönségnek szánt jellegével kapcsolatban Gyulay Lajos maga sem nyilatkozik egyértelműen. Természetesen számol a lehetséges olvasókkal, azonban a bejegyzések tartalmukban inkább privát használatra szánt naplókra emlékeztetnek. Erről részletesebben: Bilibók, *Gyulay Lajos maga, keze és könyve*, 320-331.

³² 1816. május 29-én hunyt el. Halálát Döbrentei Gábor megemlíti Kazinczy Ferencnek írt levelében: „tanítvány-barátomnak Nagy-Bátyja, Gróf Gyulai István lett nagyon rosszul, ’s Május 29dikén megholt. Előbb is mind ott kellett lennem, ’s Junius 2dikán a’ holt test kísérésére mentem le Hunyad Vármegyébe (...).” KazLev, XXIV/6066. Ebből is sejthetjük, hogy Gyulay Ferenc testvére valóban közel állt Gyulay Lajoshoz.

nénje volt: „szerencsétlen nő volt egész életén keresztül, nyugodjanak már békében porai.” (Fortuna, 39)

Gyulay Lajos több időt tölt Debrecenben Boronkainénál, aki gyakorlatilag nem rokona, mivel a néhai Wass György (Fanny férje volt) nővére. Mégis, kellemes a társasága mivel kiterjedt könyvtárral rendelkezik (Fortuna, 29), emellett lelkes honleány is. (Penata, 254-55, Fortuna, 29)

Mindenképp fontos tanulsága az 1848–49-es naplóköteteknek, hogy a családtagok reprezentációja az eddig stabilan használt tulajdonságelemek mellett (a férfiak legfontosabb tulajdonságai a vitézség és a becsületesség, a nőké pedig az erényes élet) fokozottan megjelenik – mind nőknél, mind férfiaknál – a hazafias magatartás. Emellett az is feljegyzendő, hogy bár általánosan beszélve Gyulay Lajos valóban azt nyilatkozza: „Az én Atyáim jók voltak, nem tudok rosztat mondani róluk...”, konkrét esetekben a kijelentés „Átaljában, Atyámfiak mind szeretetre méltók”-ra finomodik (gondoljunk csak Mocsáriékra vagy a Jósika-rokonságra). Fontos azonban, hogy az össz-családreprezentáció pozitív, a naplóíró gróf mindenképp megemlékezésre méltónak tartja a család különböző szinkrón és diakrón történeteit.

3. „Keserves állapot, elszakasztva lenni azoktól kiket szeretünk...”

Az 1848–49-es naplókötetek egyik fő narratív szála Gyulay Lajos testvéreiről való beszéde. Igazából ez a szál igazolja, miért relevánsak éppen ezek a naplókötetek a családnarratíva szempontjából. Egy axiómával élve: a gróf naplóvezetési gyakorlatában a testvérekkel folytatott kommunikáció *folyamatosan centrális jelentőségű*. A naplóíró rendszeresen beszél együtt töltött időről, s még többször az elszakíttóságukról. A forradalom alatt is más-más városokba kerülnek. Gyulay Lajos deputatusként Budapestre, majd Debrecenbe utazik, ahonnan hosszú ideig nem tud Erdélybe visszatérni. Testvérei „a’ Királ hágón túl” (Kohinur, 95), erdélyi birtokaikon tartózkodnak: Nagypacalban, Kolozsváron, Marosnémetiben, Dédácson. A helyzet attól rendkívüli, hogy a szokásos elszakíttóság-érzéshez aggodalom, veszélyeztetettség-érzés társul.

A távolság miatt a kommunikáció eszköze a levelezés. Izgalmas gyakorlat egyáltalán az, hogy Gyulay Lajos a naplóiban kivonatolja a leveleket: a kapottakat leginkább, az ő írásairól ritkábban jegyzetel (pl. a Gyulay Ferencnek írt levelének tartalmáról készített rövid bejegyzést, de nem általános gyakorlat, többnyire a megírandó levelek szándékként vagy aktuális cselekvésként jelennek meg). Így a naplókban megtaláljuk a levelek reprezentációját. Indokolt reprezentációnak nevezni, mivel természetesen nem másol be könyvébe teljes leveleket, s nem tudjuk, vajon nem tartalmaztak-e az olvasó (vagy önzőbben viszonyulva a dolgokhoz: a kíváncsi kutató) számára érdekes, a gróf által érdektelennek vagy egyenesen eltitkolandónak ítélt részeket. Ezzel kapcsolatban Gyulay Lajos feljegyzi: „Felbontott levelet is kaptam már – pecsét szentségét, nem tudom ki volt az, ki nem respectálta, leveletem

egyébaránt olvashatja akárki, én levelezést csak igen kevesekkel folytatok, és azokkal olyat, mely másokat nem érdekel.”

Gyulay Lajos 1848-as naplóinak írása kezdetén egészen július közepéig Erdélyben tartózkodik, így a testvéreivel kapcsolatos elbeszélések személyes találkozásokról szólnak. Március 7-én Kolozsváron vacsorázik Wassnéval és lányaival. Április 1-én Marosnémetibe indul Kolozsvárról, nővére „Veres fehér zöld lobogóját” tűzve kocsijára. A húsvétot Dédácson tölti Kuunékkal. Rendszeresen találkozik sógorával, Kuun Lászlóval. Május 17-én levélben értesül (valójában Fanny Constance fiához, Kuun Gézához írt leveléből), hogy Minka (Wass Zsuzsanna, Fanny kisebbik lánya) unokahúga beteg. Május 22-től Kolozsvárra látogat Wassnéhoz, ahol június 3-án Frimontné³³ csatlakozik hozzájuk. Július közepén Pestre távozik. Ebből a nagyjából 3 hónapnyi időszakból mindössze 22 bejegyzést találunk a testvéreiről, ezek leginkább találkozásokat örökítenek meg, illetve hétköznapi dolgokat (mint Minka betegsége, valamint a Wassné névnapjára küldött ezüst tál gyümölcscsel megrakva). A gróf Pestre való távozásával a személyes találkozás helyett a testvérek levélben kommunikálnak.

A fizikai távolsággal új visszatérő motívum kerül a naplókba: a vágyakozás a testvérekkel való együttlétre. Az elszakíttottság időszakában a testvérekkel kapcsolatos bejegyzések megsaporodnak: 24 bejegyzés születik erdélyi tartózkodása idején, mintegy 130 a távozása után, ráadásul 1848 októberétől szinte napi rendszerességgel íródnak. Ugyanakkor a bejegyzések narratív szempontból meglehetősen monotonná válnak. A naplóíró velük kapcsolatos bejegyzései többnyire elhelyezhetők a levelet ír – levelet vár – levelet kap-spektrumon.

Igazából nem mondhatni, hogy a testvéreknek nem volt alkalma levelezni.³⁴ Az ismert tartalmú levelekből látható, hogy a levélváltásnak nem csupán az a funkciója, hogy a testvérek saját állapotukkal kapcsolatban megnyugtassák, vagy legalábbis tájékoztassák egymást: Gyulay Lajos sok, Erdély eseményeivel kapcsolatos információt a testvéreitől szerez be, az aktualitásokról is beszámolnak. A levelekkel kapcsolatos bejegyzésekből kiderül, hogy a gróf nyugtalanságának legfőbb okozója az információ hiánya: amikor nővérei nem tudnak egymásról tájékoztatást adni, illetve amikor leveleik el-elmaradoznak.

Az aggodalom a naplókban szinte refrénszerűen visszatérő, formulaszerű bejegyzésekben jelenik meg. Valószínűleg a fizikai távolság, illetve az az érzés, hogy nem kommunikálhatnak már bármikor szabadon, Gyulay Lajost arra sarkallja, hogy a naplóbejegyzéseken keresztül „kommunikáljon” szeretteivel. Így alakul ki az a gyakorlata, hogy bejegyzéseit tartalmuktól függetlenül úgy zárja, hogy testvéreitől, szeretteitől elbúcsúzik:

1848. aug. 23. Jó éjt szeretteimnek!

1848. aug. 27. Jó éjt az Enyéimnek!

1849. feb. 19. Jó éjt az Enyéimnek!

1849. feb. 20. Jó éjt az enyémeknek, szeretetteknek, kedveseknek!

³³ Megőriztem a neveknek azt a változatát, amelyet Gyulay Lajos használ (a helyesírástól eltekintve). Ez a Lotty esetében külön izgalmas, hiszen 1848-ban már jó ideje nem élt együtt férjével, Frimont Péterrel (Lásd Hász-Fehér, *személyjegyzék*, o. n.)

³⁴ A levelek teljes listáját mellékletben közlöm.

1849. feb. 22. Isten oltalmába ajálva az enyémekeket, jó éjt kívánok nékik!
1849. márc. 3. Jó éjt élő enyémekeknek!
1849. márc. 5. Jó éjt Néktek, enyémekek és győzelemre viradást néked, szeretett Hazám!
1849. márc. 6. Jó éjt az enyémekeknek!
1849. márc. 7. Jó éjt nektek szeretteim a viszontlátásig!

Ezekről a formulaszerű bejegyzésekről válik monotonná a testvéreivel kapcsolatos narratíva, mivel az olvasó a történet-számban nem érez haladást. Azonban a napló közegében ezek a „refrének” jelzik a testvérek állandó jelenlétét a naplóíró gondolatvilágában, amellet, hogy a távollevőkkel való kommunikáció egy igen sajátos formáját képezik. A naplónak vannak implicit megszólítottjai, a napló írója az írás által különleges beszédcselekvést hajt végre, amely a személyes kontaktus helyett áll.

A fizikai távolságot erősíti az időbeli távolság elbeszélése. Gyulay Lajos a testvéreitől való távolléttel a hajdani, gyermekkori együttléteik boldogságát helyezi szembe: „Andrásfalva! Te a’ leg szebb emlékeket zárad magadban! Ott nyugosznak szüleim, ott vannak eltemetve a’ lefolyt boldog idők!” (Victoria, 60) – jegyzi a birtokról, ahol gyermekkorukat töltötték. A gyermekkor ideje és tere tűnik a naplóíró aktuális állapota szöges ellentétének, illetve ideális állapotnak (az elmúlt idő boldogsága ugyanis már el van temetve). Ráadásul ebben az ideális állapotban még az elhunyt, sokat emlegetett kedves szülők is jelen vannak, nem is véletlen, hogy a nosztalgia, valamint a szülőkről való megemlékezés elbeszélésekor, azzal kapcsolatban szerveződik a boldog együttlét- és gyermekkor-narratíva: „Eltele az emlékezetes nap [Gyulay Ferenc halálának évfordulója, B. R.], többnyire vissza emlékezések között a’ visszahozhatatlan időknél!” (Fortuna, 75)

Izgalmas és árulkodó vonása a testvérekről szóló bejegyzéseknek, hogy a róluk való gondolkodás, illetve a velük való együttlétre, a biztonságukra való vágyakozás az esetek többségében Gyulay Lajosnál összekapcsolódik a haza biztonságával, azaz a békeidők vágyával (ez logikus, hiszen békeidőben megszűnik az aggodalom-faktor).

[Isten] Óltalmazza az otthon maradtakat, és érettem szenvedőket, ne hagyja el hazámat testvereimet, azok gyermekeit, és barátimat!
Jó éjt Néktek, enyémekek és győzelemre viradást néked, szeretett Hazám!
Most pedig jó éjt kívánok az Enyémekeknek. Isten oltalma velünk, hazánkkal.
Végzem mai naplómat, enyéimnek jó éjt kívánok, őket és Hazámat Isten oltalmába ajálva.

Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy ezen bejegyzések címzettje (ha nem is a megszólítottja) Isten. Ez a tény alátámasztja, amit korábban felvetettem, t.i., hogy a naplóbejegyzéseknek kommunikatív jellege van: a naplóba leírtak beszédcselekvésként tételveződnek. Ezt a feltételezést erősíti egy különleges bejegyzés: „Az erdélyi rosz hírek már két éjjemet rabolták el de bízom mindég a’ jó Istenben és kérem, hogy óltalmazza az enyémekeket, kiknek jó éjt kívánok! Reájok nem tekinthetek de fel Istenhez, kihez fohászaim emelkednek.” (Fortuna,

46) Úgy tűnik, hogy a naplóiírási habitusnak vallásos jellege is van: a mindenhol jelen levő Isten – címzettként – figyelembe veszi a lejegyzetteket.³⁵

4. „Ma is velek voltam álmomban...”

Gyulay Lajos tárgyalt naplóköteteiben vissza-visszatérő motívum az álom, és az álom minden esetben a család-narratívához kapcsolódik: vagy álmodik élő vagy elhunyt rokonaival a naplóiíró,³⁶ vagy kívánczik velük álmodni, ez a két kontextus kétfajta álom-koncepciót határol körül.

1. A gróf több alkalommal jegyzi le álmait. „Ma öt orakor ebredtem fel rosz álomra, és, nem volt nyugtom fel kellett kelnem.” – írja 1848. augusztus 27-én. (Kohinur, 127) Ezek általában valamiképpen a nyugalansághoz kötődnek, expliciten nyugalanságot okoznak, impliciten pedig a forradalom által kiváltott szorongást tükrözik.

Álmaim rosszak voltak mult éjjel. Mintha Németiben lettem volna – Kivűlről mindent úgy találtam, mint hagytam, de belőlről, rendetlenül. Fiokjaim nyitva, és egybehányva. – Rég nem tudok semmit hazulról, csak anyit, hogy megyém, annál fogva birtokom is ellenség kezében. (Penata, 45)

(...) Megtelepedve is szeretett Anyám társaságában voltam mintha dinnyét ett volna – rosz kedve neki is nekem is – legkellemetlenebb álmam az volt, mintha Erdélyben lettem volna, de nem akadtam egy magyarra is, mind oláhokra – (Penata, 194)

2. Ugyanakkor az álmok helyenként a szeretett személyekkel való találkozás tereként jelennek meg, a valódi, személyes találkozások iránti vágy egy megszelídített – sőt, úgy is fogalmazhatunk: elérhetőbb – változatával kell számolnunk. „(...) mindezeket álmaimban láttam, mikor fogom őket [a testvéreit], színről színre láthatni?” (Penata, 87); „Nem tudnám megmondani melyik órája legkedvesebb napomnak, talán éjjeleim, ha az enyémmel álmodhatom!” (Penata, 227); „Bár vele [az édesanyjával], és kedveseimmel almodnék [sic!] ez éjjel is, és azok velem!” (Fortuna, 85) Az álom izgalmas kettősségét láthatjuk: egyrészt maga vágyakat képez le: a távollévő testvéreivel, elhunyt rokonaival való találkozás – minél hamarabb remélt, illetve jövőbeni, halálon túli – vágyát, másrészt maga az álmodás ténye is érintőlegesen vágy tárgyát képezi, mivel a másik vágy teljesülésének lehetőségét előlegezi meg.

³⁵ Ez a feltételezés egy egészen komoly kutatási irányt is meghatároz. Ha sikerül körüljárni a *napló mint Istennel való beszéd*-hipotézist, illetve ezt sikeresen igazolni egy nagyobb korpuszon, sokkal nagyobb súlyú következtetéseket lehet levonni a naplóba bekerülő *tartalmak* jellegéről: hogyan befolyásolja a szubjektív, esetleg titkolandó bejegyzéseket, az utólagos öncenzúrát, ha a szövegek potenciálisan, úgymond, Isten elé kerülnek? Milyen lehetőségeket nyújt ez a gondolat a vallomásszerű narratívának? Ez a kérdés további kutatásaimban mindenképp kibontásra kerül.

³⁶ Egy eset kivételével, amikor Kőrösi Sándorral, egykori tanuló társával, majd udvarnokával álmodik, azonban megjegyzi: „mondhatom, hogy inkább barátom, mint szolgám volt, mert hő ragaszkodása hozám, erre érdemessé tette.” (Kohinur, 127)

Az álom, az álmodás állapota akár levezethető lenne a romantikus poétikából is. Csak a legkézenfekvőbb példákat szemlélve – mint pl. Petőfi Sándor *Az álom* c. versének indítása: „Az álom / A természetnek legszebb adománya. / Megnyílik ekkor vágyink tartománya, / Mit nem lelünk meg ébren a világon.” –, az álom–vágy párhuzam biztosan nem Gyulay Lajos invenciója. Az sem kifejezetten különleges, hogy az álom szféráját összeköti egy metafizikai dimenzióval.

Csodálatos dolog az álom, az egy más világi állapot, egy más élet, mely arra mutat, hogy csak ugyan van e nyomoru életen kívül még egy más. (Kohinur, 127)

(...) a lélek halhatatlanságának, nagy bizonyága az, hogy akkor is munkálkodik mikor a' test nyugszik, mikor az elporlik, az akkor is munkálkodni fog, de hol? egy jobb csillagzatban az éjszakai csillagban?³⁷ (Penata, 227)

Az álom a lélek állapota, azé a léleké, amely a testtől függetlenül is működni képes, s ezáltal bizonyossá válik a halhatatlansága.³⁸

Gyulay Lajosnak ez a bizonyosság szükséges, hogy hite szerint családjának elhunyt tagjaival újra találkozhasson. Itt azonban visszautalok arra a korábbi megjegyzésemre, hogy a gróf édesanyjának képe sokkal artikuláltabb, mint az édesapjáé. Ezt bizonyítják álmai is, amelyeknek részben az édesanyával kapcsolatos emlékek képezik az alapját: „Mintha Andrásfalván vacsoráltunk volna családi körben, szeretett Anyánkkal. Vacsora felett beszélgetéseink között, mint ha Anyánkat elhívták volna, mű megrémülve felugrottunk – (...) Belejutunk a nagyszobába hol Anyánk ülni szokott Andrásfalván.” (Kohinur, 127, kiemelés tőlem, B. R.) Így az álmon keresztül, érintőlegesen ebből a bejegyzésből ismét a grófné habitusáról értesülünk. (Gyulay Lajos nem jegyez fel édesapjával kapcsolatos álmokat.)

Ugyanakkor álmokkal kapcsolatban a testvérek képe is artikulálódik:

Mult éjjel kedves álmaim voltak, meghalगतott csillagom melyhez lefekvés előtt folyamodtam vigaszért. Láttam Lottit, Fannyt álmomban, kik, Constance felől is megnyugtattak mondva, hogy Ő

³⁷ Miskolczy Ambrus Gyulay Lajos kötetéhez írt kísérőtanulmányában külön fejezetet szentel a csillagmitológia bemutatásának, Petőfi Sándor költészetével közös motívumként jelölve meg a csillagot. Tanulmányában kijelenti, hogy „Miután általában ismert irodalmi művekből indulunk az azonos téma kevésbé jelentős megjelenítése felé, amikor Gyulay Lajos naplóinak 1848–1849-i köteteit forgattuk, úgy véltük, a költő ihlette meg a naplóíró.” Miskolczy, „Gyulay Lajos tanúsága”, 101. Bár a két életmű minőségi összevetésével, illetve fontossági hierarchizálásával nem értek egyet, ezúttal a csillagmitológia témájára nem térek ki.

³⁸ Megpróbáltam kideríteni, vajon ismerhette-e Gyulay Lajos Bárány Péter 1789-ben készült *Jelenséges Lélek=mény* című munkáját. A szerző munkája toldalékában (*A lélekk rend kívül való állapotjairól*) foglalkozik az álommal is: „Midőn a' lélekk rend kívül való állapotjairól szözlünk, az alatt oly' állapotokat értünk, melylyekben a' lélek önön tehetsegeitől, vagy egy átaljában, vagy tsak rész szerint megfosztódik. (...) Ilyenek az Álom, Ájulás, Álmodas, Alva-járás (Noctambulatio) Bolondság, és Részség.” Bárány Péter és Gyárfás Ágnes, *Az első magyar bölcséleti mű és története. ... Jelenséges lélekmény* (Budapest: A MTAK közleményei 27, 1990), 209. Mivel a kéziratot sokáig eltűntnek hitték, valószínűleg a gróf sem ismerte. A kapcsolat azért lenne érdekes, mivel Bárány Péter munkájában expliciten elhatárolódik a metafizikai dimenziótól: „4.§. Tárgynak eléérése. (...) Ezen tárgyat el nem éred: (...) c) Taglás (analysis) Ha a' vizsgálásnak, és Taglásnak (analysis) Útjáról elálván a' Metafizikát hívod otton segítségül, a' hol egyedül tsak a' tapasztalás végezhet.” Uo. 12-13.

Kassára menekedett. Lottinak ölében egy kis gyermek, azt nem tudom magyarázni, másképp – csak az ő ártatlan voltával, ki különben is a’ gyermekeket szereti, ha maga nem is bír olyannal. (Penata, 87)

Talán nem jelentéktelen megjegyezni, hogy Constance ebben az álomban csak hiányával van jelen (de hiányával jelen van!).

A naplókban elbeszélte álmok akár önkéntelenül is a családtagok reprezentációjának fontos elemeit jelenítik meg, illetve finomítják a naplóíró családtagjaihoz fűződő viszonyáról alkotott képünket is.

5. Az ősök csarnoka

Az 1848–49-es naplóköteteknek van egy rendkívül izgalmas vonatkozása, egy mellékes szál, amely azonban sokat elárul Gyulay Lajos napló*használati* gyakorlatáról. A gróf nem kizárólag Erdélyben hagyott családja miatt aggódik, nem csupán a boldog együttlét iránti nosztalgia miatt kívánczik testvéreivel együtt lenni Marosnémetiben. Az Erdélyben zajló román felkelések ugyanis érintették a gróf marosnémeti birtokát is.

Gyulay Lajos erős archiváló és muzealizáló szándékát, illetve a tárgyak emlékezetének fokozott tiszteletét ismervé³⁹ nem meglepő, hogy féltette birtokán hagyott vagyontárgyait, s ezek közül is kiemelten a családi képtárat.

Mikor látom meg az én kedves Németimet? az egykori Tiriscum⁴⁰ környékét, az Atrium-omat, őseim képeivel, melyeket, a pusztító oláhok talán össze is romboltak! Talán a gondviselés megőrizte azokat a’ pusztulástól, mert hiszen emlékezete azoknak dicső! (Fortuna, 113)

– írja 1848. március 22-én. Május 5-én, úgy tűnik, hírt hall birtokáról (bár értesüléseinek forrására ezúttal nem hivatkozik):

Németiben, – már bizonyosan tudom – felprédálták, könyveimet irataimat elhordták, képeimet össze szabdalták. Szegény Őseim, még képeitek sem kíméltettek. (Fortuna, 145)

Majd az utolsó 1849-es kötet zárásában, június 22-én ismét visszatér a képekre:

Nem akartam szemtanuja lenni veszteségeimnek, így még haza nem megyek, azt képzelhetem, hogy minden úgy áll, most is mint állott, mikor Németiből eltávoztam – Szüleim képei bántatlanul maradtak – áldassék érte a’ jó Isten. (Fortuna, 189)

A családi festmények gyűjtésének a 17. századtól jelentős hagyománya van a főúri kultúrában. Az ősgaléria a reprezentáció fontos eszköze volt, mivel egyrészt a család ősiségét

³⁹ Részletesebben: Bilibók, *Gyulay Lajos maga, keze és könyve*, 320-331.

⁴⁰ Déva környéke lehet. Lásd Samuel Timon, *Imago antiquae Hungariae. Repraesentans terras, adventus, et res gestas gentis hunnicae. Historico genere strictim perscripta* (Bécs, Prága, Trieszt: Joannis Thomae Trattner, 1762), 69.

szemléltette, másrészt a családtagok a társadalomban betöltött kiemelkedő szerepét.⁴¹ A képanyag összeállításának többfajta gyakorlata ismert:

Esetenként a legismertebb ősök képeit válogatták össze, máskor a család bizonyos ágából származó portrékat helyezték el egy helyiségben. Leggyakrabban bizonyára a rendelkezésre álló festményekből alakították ki az ősgalériát. Az elődök arcképeit olykor családfa elhelyezésével tették még szemléletesebbé. A kiállított képek mellett a ház tulajdonosának és családjának képmásait, illetve uralkodói képmásokat is elhelyezhettek.⁴²

Nem tudjuk, mit tartalmazott pontosan Gyulay Lajos ősgalériája (a szülei képén kívül). Az azonban bizonyos, hogy a családtagok képei nem pusztán a külvilág számára bírtak reprezentatív jelleggel. A gróf szótárában a kép egyenlő az ábrázolt személy emlékével: úgy fohászkodik a képek biztonságaért, mintha azoknak az elpusztítása kihatna a megjelenített személy emlékére, és fordítva: az adott ős életvezetésével egyben kiérdemelte volna, hogy az emléket őrző kép biztonságban megőrződjön („Talán a gondviselés megőrizte azokat a’ pusztulástól, mert hiszen emlékezte azoknak dicső!”).

Még egy izgalmas vonatkozása van a dolognak: Gyulay Lajos az 1848–49-es esztendőik folyamán végig hazakivándozott. Amikor azonban alkalma adódott erre 1849 júniusában, mégis a távolmaradás mellett döntött, mivel nem készült még fel arra, hogy szembesüljön a birtokát ért pusztítással. Ez a gesztus igazolja, hogy Marosnémeti a családi egység jelképe, azonban úgy tűnik, az egységhez szükségesek az ősök képei, mintegy biztosítva a megjelenített személyek *megjelenítését*, jelenvalóvá tételét. A képi reprezentáció immanensen kapcsolódik tehát a reprezentált családtaghoz, sőt, mivel a képek a naplókban az aggódó bejegyzések által megjelennek, a reprezentáció megkettőződik: azokról a képekről is marad nyom, amelyek esetleg fizikai mivoltukban megsemmisültek.

[Megjegyzés: szomorúan értesültünk, hogy a festmények, valamint Gyulay Lajos kollekciója nem élte túl maradéktalanul a pusztítást. Ekkor már bizonyos képet is kialakíthatunk az ősgaléria tartalmáról. A gróf 1851-ben, miután Marosnémetibe visszatért, így számolt be Fanny nővérének:

(...) minden kirablásaim mellett örvendettem, mikor valamimet megkaptam, így, naplóimnak, nagy részét – melyek valami 55 kötetre rugnak, – megkaptam nagy vigasztalásomra (...). Illusztrált és pompás kiadású könyveimből még egy sem maradt meg, pedig azok közt sok emlékem volt Töled, ellenben az elefánt pompásan diszít most is a’ Kandalót. Szegény Coco, Gyulai Ignátné Döbrentei képei az ősi Gyulai Ferencé kiszurt szemekkel, nagyapám képe kevés sérüléssel, ellenben szeretett szüleink kepei, a’ többikkel együtt megmaradtak épen. Az emlékek galeriájából a’ töletek való varrások, Gizella emlékei, a’ két Hermine ekei, hibáznak ellenben megmaradt a’ Papogoy Górnak Schönbruni mulató kerte, a’ Polikától rajzolt Osimandias sirja, és

⁴¹ A bonchidai Bánffy-kastélyban az ősök képei a biliárdszobába voltak elhelyezve. Nádasdy Ferenc gróf nádasdladányi kastélyában fenntartott egy „ősök csarnoka” elnevezésű termet. Lásd Óhidy Viktor, *Főúri lakáskultúra Magyarországon a dualizmus időszakában*, doktori disszertáció. http://doktori.btk.elte.hu/hist/ohidy/dissz_ohidy.pdf, 221, 223).

⁴² Óhidy, *Főúri lakáskultúra*, 221.

a' Tante (l'attente Em[m]ától) Wallenstein, és Tilly, mázolatokban. – Gyulay Lajos Gyulay Franciskának, Marosnémeti, 1851. július 24.

Látható, hogy az emlékek galériája több vagyontárgyat tartalmazott, nem csupán festményeket. Azonban mindenik vagyontárgy valamiképpen a családhoz kapcsolódik.]

6. Következtetések

Láthattuk, hogy az 1848–49-es forradalom valóban releváns kontextusa Gyulay Lajos családnarratívájának, hiszen állandó eleme, sőt: szervezője, életre hívója a forradalom kiváltotta nyugtalanság. Ugyanakkor, ha megfordítjuk a gondolati elemeket, a gróf naplóiírói gyakorlatának egy fontos jellemzőjére következtethetünk, t.i. arra, hogy a családnarratíva olyan mértékben állandó eleme írásainak, hogy még a forradalom feszültsége miatt sem mond le bevett, ismétlődő alkalmakhoz kötődő megemlékezési gyakorlatairól.

A naplókban megjelenő narratívák közül mindegyiknek megvan a maga folytonossága, így a családelszólásnak is. Az olvasó számára úgy tűnik, hogy a családtörténet, illetve a családtagok reprezentációi által létrejövő szál nem szerveződik epikusan, hiszen a formulaszerű, ismétlődő bejegyzések miatt a történet monoton. A naplóiíró számára azonban éppen ezek a formulák jelzik az epikus szál állandó feszültségét.

A család struktúrájáról nyilatkozik impliciten a naplóiíró azzal, hogy egyrészt a testvérei, valamint a szülei foglalják el az elbeszélésben a centrális helyet, másrészt konkrétan kifejti, hogy a távoli rokonsággal való kapcsolattartás a közelebbi, a szívéhez közelebb álló családtagok szerint szerveződik.

A családnarratíva mentén a naplóiírói gyakorlat funkciói is artikulálódnak. A naplóban új kommunikációs eszközt ismerhetünk fel, amelyen keresztül Gyulay Lajos – személyes találkozás híján, közvetetten, esetenként egyoldalúan – a testvéreihez szól. Ugyanakkor a napló az Istenhez való beszéd egy fajtája is.

A forradalom kontextusa a családdal kapcsolatban kölcsönösen fontossá válik: a veszélyeztetettség konstans jelenléte miatt a haza sorsa, azaz a forradalom kimenetele összekapcsolódik a Gyulay nővérek és családjaik sorsával, s ez a tény a róluk való írásmódban, textuálisan láthatóvá válik, mivel a testvérek biztonságáért való könyörgés gyakran társul a haza helyzetének javulásáért, a győzelemért mondott (írt!) imával. Ugyanakkor a haza szolgálatát a tágabb család kontextusában a Gyulay-rokonság releváns jellemzőjévé válik mind a nők, mind a férfiak részén, kiegészítve, esetleg konkretizálva a korábban fontosnak, emlékezetesnek tartott katonai érdemeket, erényességet és becsületet.

A családgaleria a naplóban nem ekphraszisz-jellegű, hiszen a képleírások egyik eleme mindig hiányzik: akikről részletesen olvasunk, azoknak nincsen kép-referenciája. A megidézett képekről viszont nem készül leírás. A szövegbeli referenciákból mégis kialakul a Gyulay-galeria. Így válnak Gyulay Lajos naplói a család csarnokává, az ősök Átriumává.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Baló Benjámin, szerk. *Kegyeletkoszorú melyet M. Németi gróf Gyulay Lajos feledhetetlen szülei emlékére azok születésének századfordulatán a fiui hála virágaiból szentel.* Arad: nyomtatott Réthy Lipótnál, 1868.
- Bárány Péter és Gyárfás Ágnes. *Az első magyar bölcséleti mű és története. ... Jelenséges lélekmény.* Budapest: A MTAK közleményei 27, 1990.
- Bilibók Renáta. „»Isten velünk élőkkel és meghaltakkal...« A (meg)emlékezés módjai és eszközei Gyulay Lajos 1867-es naplóköteteiben”. In Keszeg Vilmos, szerk. *Folyamatok, szövegek, események.* Kolozsvár: Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, 2014, 29-45.
- . „Gyulay Lajos maga, keze és könyve”. In Borbély András, Orbán Jolán és Pieldner Judit szerk. *Irodalom, test, emlékezet.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014, 320-331.
- Csetri Elek. „Gyulay Lajos élete és munkássága”. In V. András János, Csetri Elek és Miskolczi Ambrus, kiad. *Gyulay Lajos, Naplói, I. 1848–1849.* 1. kötet. Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003, 12-79. (Transylvanica Varietas)
- Gyulai Richárd. „A marosnémeti és nádaskai Gyulai család.” *Genealógiai Füzetek IX.* 1911.
- Kazinczy Ferenc. „Levelezés, XXIV. kötet”. Sajtó alá rendezte Orbán László. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. (KazLev, XXIV/6066)
- Miskolczi Ambrus. „Gyulay Lajos tanúsága az 1848–1849-es forradalomról és szabadságharcról”. In V. András János, Csetri Elek és Miskolczi Ambrus, kiad. *Gyulay Lajos, Naplói, I. 1848–1849.* 1. kötet. Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003, 79-323. (Transylvanica Varietas)
- Nagy Iván. *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal IV.* Pest: Ráth Mór, 1858.
- . *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal VI.* Pest: Ráth Mór, 1860.
- Óhidy Viktor. *Főúri lakáskultúra Magyarországon a dualizmus időszakában.* Doktori disszertáció. http://doktori.btk.elte.hu/hist/ohidy/dissz_ohidy.pdf.
- P. Mester (Anonymus). „A magyarok cselekedeteiről”. In Gábor Csilla, vál., előszó, jegyz. *Magyar krónikák és legendák.* Kolozsvár: Polis, 2013, 60-63.
- Timon, Samuel. *Imago antiquae Hungariae. Repraesentans terras, adventus, et res gestas gentis hunnicæ. Historico genere strictim perscripta.* Bécs, Prága, Trieszt: Joannis Thomae Trattner, 1762. 69.
- Vaderna Gábor. „Napló és esemény. Gróf Dessewffy József: Testi erkölcsi és társalkodási élet Pesten 1828.” *Történelmi Szemle* 53.4. (2011): 569-589.

- V. András János, Csetri Elek és Miskolczy Ambrus, kiad. *Gyulay Lajos, Naplói, 1848–1849.* 1-2. kötet. Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003. (Transylvanica Varietas)
- W. Kovács András, bev., jegyz. *A Wass család cegei levéltára.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006.

Primér szövegek a hálózati kiadásból (www.gyulaynaplok.hu)

- Balogh Annamária, Gyorcsos Mária, Kárpáti Zsuzsa, Rumpler Renáta, Szabó Ágnes és Szalisznyó Lilla, kiad. *Gróf Gyulay Lajos levelezéséből.* Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2006–2011.
 - Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1836. 05. 18., Kolozsvár.
 - Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1843. 05. 08., Kolozsvár.
 - Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1845. 04. 21., Kolozsvár.
 - Gyulay Lajos Gyulay Franciskának, 1851. 06. 24., Marosnémeti.
- Baranyai Zsolt, kiad. *Gyulay Lajos, Egy századja!* (1867. szeptember 2. – 1867. november 4.). Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2010.
- Farkas Daniella, kiad. *Gyulay Lajos, Labik* (1865. aug. 15.–1865. aug. 31.). Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2011.
- Hász-Fehér Katalin, kiad. *Gyulay Lajos, Cara Patria* (1856. szeptember 11. – 1856. október 4.). A bevezetőt írta Hász-Fehér Katalin. Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2011.
- Hász-Fehér Katalin személyjegyzéke a hálózati kiadáshoz: www.gyulaynaplok.hu.
- Labádi Gergely, kiad. *Gyulay Lajos, Lotty! – Fanny!* (1867. január 21. – 1867. március 3.). A bevezetőt írták Hász-Fehér Katalin és Labádi Gergely. Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2008.
- Sütő-Egeressy Zsuzsa, kiad. *Gyulay Lajos, Tandem* (1867. november 25.–1868. január 21.). Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2011.
- Szabó Ágnes, kiad. *Gyulay Lajos, Ó szerint Constantia* (1867. június 2. – 1867. június 27.). A bevezetőt írta Török Zsuzsa. Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2009.
- Zentai Mária és Szalisznyó Lilla, kiad. *Gyulay Lajos, Hamuszín könyv* (1824. január 14 – 1824. augusztus 2.). A bevezetőt írta Szalisznyó Lilla. Szeged: SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2009.

MELLÉKLET

1. Okt. 7. Fanny – Gyulay Lajos: megnyugtató levél
2. Okt. 18. Lotti, Otti – Gyulay Lajos: megnyugtató levél

3. Okt. 29. Fanny – Gyulay Lajos: Constance megérkezett Kolozsvárra. Lottiról nem tud semmit.
4. Nov. 6. Fanny – Gyulay Lajos (x)⁴³
5. Nov. 12. Lotti – Gyulay Lajos (x)
6. Nov. 18. Fanny – Gyulay Lajos (x)
7. Okt. 7. Fanny – Gyulay Lajos (x)
8. Okt. 18. Lotti, Otti – Gyulay Lajos (x)
9. Okt. 29. Fanny – Gyulay Lajos (x)
10. Nov. 6. Fanny – Gyulay Lajos: rossz hírek Erdélyből.
11. Nov. 12. Lotti – Gyulay Lajos: megnyugtató levél
12. Nov. 18. Fanny – Gyulay Lajos: Kolozsvár állapotáról tájékoztatja.
13. Nov. 20. Fanny – Gyulay Lajos (x)
14. Constance – Gyulay Lajos (x)
15. Nov. 22. Lotti – Gyulay Lajos: Lotti lovakat küldött Fanny és Constance után, hogy Kolozsvárról hozzá meneküljenek. Kolozsvár megadta magát.
16. Nov. 29. Lotti – Gyulay Lajos (x)
17. Dec. 13. 3 levél érkezik Fannytól (x), egy Constance-tól (x)
18. Dec. 14. Gyulay Lajos (x) – Lotti, Gyulay Lajos (x) – Fanny (tegnap, x)
19. Dec. 8. Lotti – Gyulay Lajos (x)
20. Dec. 18. Lotti – Gyulay Lajos (x)
21. Dec. 28. Lotti – Gyulay Lajos: nem tud semmit Fannyékról
22. Jan. 8. Gyulay Lajos – testvéreinek (x)
23. Jan. 20. Gyulay Lajos – testvéreinek (x)
24. Jan. 26. „Testvéreimtől” – Gyulay Lajos: Constance-nak mindenét feldúlták.
25. Jan. 30. Két levél Lotti – Gyulay Lajos (x)
26. Feb. 16. Lotti – Gyulay Lajos (x)
27. Márc. 8. Lotti – Gyulay Lajos (x), Constance – Gyulay Lajos (x)
28. Márc. 14. Fanny – Gyulay Lajos: szebeni ostromra indultak a seregek.
29. Márc. 23. Minka – Gyulay Lajos: „megörvendeztetett”
30. Márc. 27. Lotti, Constance – Gyulay Lajos: örvendetes tudósítások, Bem bevette Brassót.
31. Máj. 30. Sok levél, rossz hír Otti betegsége.
32. Jún. 1. Gyulay Lajos – Constance (x)

⁴³ (x)-szel jelöltem azokat a leveleket, amelyeknek nem ismerjük a tartalmát.